

Vägledning för kemisk bekämpning inom Jönköpings län

Foto: Håkan Gustafsson

Denna vägledning sammanfattar bestämmelser kring användning av kemiska bekämpningsmedel, både bekämpning av oönskad växtlighet och av skadedjur. Syftet är att vägleda yrkesmässiga användare om krav, samt stödja länets inspektörer till likartade bedömningar. Bedömningarna ska vara restriktiva, men undantag kan göras i enskilda fall.

*Text i rutor gäller enbart **Jönköping kommun***

Denna vägledning innehåller

Nedan beskrivs kortfattat när tillståndsansökan, anmälan eller underrättelse till kommunens miljönämnd krävs. Sedan följer mer information om olika områden, samt hänvisningar till författningar och myndigheter.

Blanketter för anmälan, ansökan och underrättelse finns på www.jonkoping.se

Definition av bekämpningsmedel

Bekämpningsmedel ska motverka att djur, växter eller mikroorganismer skadar människors hälsa eller egendom.

- Växtskyddsmedel är t.ex. ogräs-, svamp- och insektsmedel. Vanliga preparat är Roundup (som innehåller glyfosat) och ättiksyrapreparat.
- Biocider är t.ex. råttgift, myggmedel och båtbottenfärger.

Förbjuden användning¹

På ängs- och betesmark. Läs mer om jordbruksmark på sida 8.

Tillståndspliktig spridning²

Tillstånd söks hos kommunens miljönämnd.

- Tomtmark för flerfamiljshus, gårdar till skolor och förskolor samt lekplatser, parker och trädgårdar dit allmänheten har tillträde. Se sida 4.
- Idrotts- och fritidsanläggningar. Läs mer på sidan 4.
- Planerings- och anläggningsarbeten. Läs mer på sidan 5.
- Vägområden samt grusytor och andra mycket genomsläppliga ytor samt ytor av asfalt, betong eller andra hårdgjorda ytor. Läs mer på sida 5.
- Inom vattenskyddsområde. Läs mer på sidan 6.

Anmälningspliktig spridning³

Anmälan sker till kommuns miljönämnd senast 4 veckor innan spridning.

- Banvallar. Läs mer på sida 6.
- Områden med en sammanhängande area över 1 000 m² där allmänheten får vistas och där tillstånd inte krävs. Läs mer på sida 7.
- Vägområden för att förhindra spridning av invasiva främmande arter eller andra arter som omfattas av Jordbruksverkets föreskrifter. Se sida 8.

Undantag⁴

För punktbehandling, d.v.s. behandling av blad, stam eller ett rotsystem i taget genom t.ex. pensling/avstrykning, finns vissa undantag. Se sida 8.

Krav på underrättelse⁵

Kommunens miljönämnd ska underrättas om spridning av biocider på plats som allmänheten har tillträde till. Läs mer på sida 9.

¹ 2 kap. 37 § förordning (2014:425) om bekämpningsmedel

² 2 kap. 40 § förordning (2014:425) om bekämpningsmedel eller 6 kap. 1 § NFS 2015:2 eller lokala vattenskyddsföreskrifter

³ 2 kap. 41 § förordning (2014:425) om bekämpningsmedel

⁴ 2 kap. 42 § förordning (2014:425) om bekämpningsmedel

⁵ 4 kap. 2 § Naturvårdsverkets föreskrifter (2015:3) om spridning av vissa biocidprodukter

Egenkontroll

Miljöbalkens allmänna hänsynsregler gäller alltid. I *Förordning (2014:425) om bekämpningsmedel* finns krav på användare av både växtskyddsmedel och biocider. Sist i denna vägledning finns exempel på myndigheter som har föreskrifter och vägledningar till förordningens krav. All yrkesmässig användning ska dokumenteras. Miljösanktionsavgift kan bli aktuell vid överträdelser, se vidare 8 kap. 4-13 § *förordning (2015:259) om miljösanktionsavgifter*.

Förebyggande åtgärder minskar kemisk bekämpning

- **Vid nyanläggning:** Välj växt- och ytmaterial samt utformning av ytor, som minskar uppkomsten av ogräs och svampangrepp.
- **Kontinuerligt underhåll:** Regelbunden skötsel av hårdgjorda ytor minskar behovet av kemisk bekämpning.
- **Alternativa metoder:** Det finns metoder utan kemiska bekämpningsmedel. Några exempel är borstning, flamning eller att använda sig av levande organismer som t.ex. nyttodjur som nyckelpigor. På så sätt minskar man risken för människor och miljö.

Bedömning av preparat

Ibland krävs kemisk bekämpning av praktiska eller ekonomiska skäl. Användning får inte ske i förebyggande syfte. Nödvändighet, metodval samt tidpunkt ska motiveras. Preparatet ska vara godkänt av Kemikalieinspektionen och ge tillräcklig effekt med minsta möjliga negativa påverkan på miljö eller människors hälsa. Branschorganisationer kan ofta ge tips. Läs säkerhetsdatabladet och undvik så långt som möjligt preparat med detta faropiktogram (se bild till höger). Det kan betyda giftigt för vattenlevande organismer eller pollinerande insekter, svårnedbrytbart eller lätttrörligt.

Preparaten delas in i klass 1, 2 eller 3 med olika krav på användarens behörighet. Användningstillstånd för klass 1 och 2 utfärdas av Länsstyrelsen, Folkhälsomyndigheten eller Arbetsmiljöverket, beroende på användningsområde.

Åtgärder som minskar risken för hälsa och miljö

Följande åtgärder minskar risken för oönskad spridning, samt förorening av vatten och omgivande mark:

- Godkänd kalibrerad och funktionstestad spridningsutrustning.
- Minskad avdrift genom skyddskåpa, munstycken, droppstorlek och bomhöjd.
- Påfyllnad och rengöring av spridningsutrustning på biobädd.
- Skyddsavstånd.
- Punktbehandling och avstrykning är bättre än besprutning.
- Undvik spridning under hösten då risken är större för spridning till grund- och ytvatten.

En hållbar användning av kemiska växtskyddsmedel beskrivs som *Integrerat växtskydd*, vilket innebär en kombination av olika typer av åtgärder som återkommer: Förebygg, bevaka, behovsanpassa, följ upp. Regelbunden kemisk bekämpning ska följas upp och ersättas av alternativa metoder så långt som möjligt.

Tillsynsvägledning

Exempel på krav från en kommunal miljönämnd:

- Årlig redovisning av sprutjournaler
- Redovisning enligt integrerat växtskydd
- Vattenprovtagning för att kontrollera om förorening har skett

Tillståndspliktig spridning

Tomtmark för flerfamiljshus, skolgårdar och allmänna platser

Den som avser att sprida växtskyddsmedel på tomtmark för flerfamiljshus, på gårdar till förskolor och skolor, samt på lekplatser, i parker och trädgårdar dit allmänheten har tillträde, måste söka tillstånd för detta hos kommunens miljönämnd. Begravningsplatser räknas som allmän park.

Kemisk bekämpning av ogräs är inte lämplig på platser där barn vistas. Använd mekaniska metoder: handrensning, ogräsborstning eller användning av grästrimmer, tillsammans med hetta exempelvis flamning eller ångning. Enstaka undantag för kemisk bekämpning kan göras men endast då alternativa metoder inte fungerar, exempelvis vid bekämpning av jätteloka (se vidare under rubriken Jätteloka och andra invasiva arter, sida 7).

Tillsynsvägledning

Kräv en kombination med förebyggande åtgärder, exempelvis sopning, så att växtlighet inte ges möjlighet att rota sig. Man kan tillåta ättiksyra, pelargonsyra eller likvärdiga preparat, om avrinning till vattendrag blir försumbar. Glyfosatpreparat bör inte tillåtas.

På områden där barn med stor sannolikhet uppehåller sig ska användning av kemiska växtskyddsmedel inte tillåtas.

Idrotts- och fritidsanläggningar

Den som avser att sprida växtskyddsmedel på idrotts- och fritidsanläggningar måste söka tillstånd för detta hos kommunens miljönämnd.

Med idrotts- och fritidsanläggningar menas anläggningar för utövning av idrott utomhus som till exempel tennisbanor, golfbanor, fotbollsplaner, ridanläggningar och skyttebanor. Begreppet omfattar hela anläggningen, det vill säga även områden kring klubbhus, parkeringsytor och liknande.

Användning av kemiska växtskyddsmedel mot svamp och ogräs på dessa typer av anläggningar bör ständigt minska. Kemisk bekämpning ska inte utföras i förebyggande syfte utan först när angrepp konstaterats.

Vid nyanläggning av golfbanor och andra stora gräsplaner ska utformning, placering och grässort väljas så att kemiska växtskyddsmedel kan undvikas. Behovet av kemiska växtskyddsmedel minskar med förebyggande underhåll, exempelvis klipphöjd, gödsling och dränering. Att dagga av gräset med en borste kan vara effektivt för att undvika svampangrepp. Fler exempel på förebyggande och egenkontroll finns hos Svenska Golfbundet.

Tillsynsvägledning

Golfklubbarna inkommer vanligtvis årligen med ansökan om kemisk bekämpning mot framförallt svamp och snömögel. Det finns ett antal godkända preparat, stäm av mot Kemikalieinspektionens

bekämpningsmedelsregister att aktuellt växtskyddsmedel är avsett för golfbanor/idrottsanläggningar. På belagda ytor runt klubbhus och dylikt kan ättiksyra, pelargonsyra eller likvärdiga preparat tillåtas.

Inspektera spridningen, gärna varje år men minst vartannat vid årligt återkommande spridningar. Kontrollera förvaring av växtskyddsmedel, behörighet för den som sprider och rutiner för sprututrustning (godkännande, funktionstest, förvaring, påfyllning och rengöring) samt Jordbruksverkets godkännande av senaste funktionstestet. Vissa sprutor kräver inte godkänt funktionstest. Kräv en kopia av sprutjournalen efter spridningssäsongen.

Vid återkommande spridning kan inspektören kräva redovisning i enlighet med Integrerat växtskydd (IPM). Då ska behovet av växtskyddsmedel utredas och användningen anpassas för varje år. I stora drag innebär IPM att förebygga problemen, vilket ska minska användningen av växtskyddsmedel. Se vidare www.jordbruksverket.se.

Planerings- och anläggningsarbeten

Den som avser att sprida växtskyddsmedel vid planerings- och anläggningsarbeten måste söka tillstånd hos kommunens miljönämnd.

Undvik helst kemiska växtskyddsmedel. Använd istället mekaniska metoder t.ex. handrensning, ogräsborstning eller användning av grästrimmer, tillsammans med hetta såsom flamning eller ångning. Vid nyplanering och nyanläggning kan ogräs förebyggas med geotextil.

Tillsynsvägledning

Kemisk ogräsbekämpning kan tillåtas i enstaka fall då alternativa metoder inte går att tillämpa, exempelvis vid bekämpning av jätteloka (se vidare under Jätteloka och andra invasiva arter på sida 7. I ansökan ska utföraren utreda alternativa metoder.

Gör tillsynsbesök på ytor som har bekämpats och kräv en kopia av sprutjournalen efter avslutad spridning. Tillåt inte spridning i förebyggande syfte.

Vägområden, genomsläppliga och hårdgjorda ytor

Tillstånd hos kommunens miljönämnd krävs för att sprida växtskyddsmedel på vägområden, grusytor och andra genomsläppliga ytor, samt på hårdgjorda ytor där risken är hög för avrinning till dag- och ytvatten.

För att hindra spridning av invasiva arter räcker anmälan till kommunens miljönämnd. Se avsnittet om Jätteloka och andra invasiva arter, sida 7.

Tillsynsvägledning

Kemisk bekämpning med glyfosatpreparat bör inte tillåtas på ytor som har låg biologisk aktivitet.

För Jönköpings kommun gäller följande för hårdgjorda ytor:
1999-06-14 beslutade miljö- och hälsoskyddsnämnden om förbud för tekniska kontoret att sprida kemiska bekämpningsmedel innehållande glyfosat på hårdgjorda ytor. Dispensmöjlighet finns.

Vattenskyddsområden

Den som avser att sprida kemiska bekämpningsmedel inom vattenskyddsområde måste söka tillstånd för detta hos kommunens miljönämnd. I ansökan ska ingå en bedömning av förluster av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten, med programmet MACRO-DB eller motsvarande. MACRO-DB är ett digitalt verktyg där det går att simulera transport av växtskyddsmedel för ett fält och bedöma förluster av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten.

Tillsynsvägledning

Bedöm resultatet av MACRO-DB.

Vattenskyddsområdets skyddsföreskrift kan begränsa användningen av kemiska bekämpningsmedel. På mark som inte är jordbruksmark, krävs särskilda skäl för att tillåta kemiska bekämpningsmedel.

Giltighetstiden för ett tillstånd inom vattenskyddsområde ska vara längst en växtföljdsperiod.

Inom Jönköpings kommun finns följande vattenskyddsområden: Vättern, Angeredshestra, Bottnaryd, Lekeryd, Norra Unnaryd, Ryd, Svarttorp, Ödestugu, Örserum (se www.jonkoping.se sökord vattenskydd)

Anmälningspliktig spridning

Banvall

Den som avser att sprida växtskyddsmedel på banvall måste lämna in en skriftlig anmälan till kommunens miljönämnd, oavsett spridningsområdets storlek. Med banvall avses område för spårbunden trafik. Spridning inom vattenskyddsområde kräver tillstånd (se vidare i avsnittet Vattenskyddsområden ovan).

Användning av glyfosatpreparat på banvallar ska succesivt minska. Alternativa metoder ska utredas och användas där det är rimligt. Avstrykare vid påföring av preparat ska användas så långt det är praktiskt möjligt inom och i nära anslutning till skyddsvärda områden.

Tillsynsvägledning

Kemisk bekämpning kan tillåtas på banvallar om det krävs för att upprätthålla säkerheten och om alternativa metoder eller preparat är orimligt dyra. Spridning ska aldrig tillåtas inom känsliga områden, exempelvis områden som är skyddsvärda biotoper, områden nära vattendrag och vattentäkter, eller låglänta områden som lätt översvämmas. Hit räknas även de områden där det generellt finns risker för människors hälsa eller miljön, till exempel tätbebyggelse eller vägövergångar. Trafikverket benämner dessa områden som restriktionsytor. Undantagsfall finns för spridning inom känsliga områden, se avsnittet om Jätteloka och andra invasiva arter på sida 7.

Trafikverket brukar anmäla spridning för flera år och varje kommun kan själv bestämma om den ska godta en flerårig anmälan eller begära en ny anmälan varje år. Om en flerårig anmälan godtas, ska föreläggandet utformas på sådant sätt att det endast gäller under de förutsättningar som anges i den aktuella anmälan. Om förutsättningarna ändras (exempelvis ändrade sträckor eller ny lagstiftning) krävs komplettering eller en ny anmälan.

Kommunerna i länet bör samverka, så att likartade krav ställs. Kraven ska anpassas efter rådande förhållanden, några exempel är:

- Lämna in behovsinventering för kemisk bekämpning i Jönköpings kommun avseende aktuellt år
- Lämna in rutin för hantering av restriktionsytor
- Redovisa stickprovskontroller och miljöronder som utförts i samband med ogräsbekämpningen i Jönköpings kommun
- Inkomma med dagrapporter/sprutjournaler senast tre månader efter slutförd bekämpning
- Redogöra för hur alternativa metoder för ogräsbekämpning längs banvallarna utreds
- Namnge de linjer och driftplatser som anmälan/ansökan omfattar, och vara tydlig med att föreläggandet/tillståndet endast gäller för dessa sträckor/platser. Om det i sprutjournalen visar sig att bekämpning har gjorts på andra sträckor eller platser, så leder överträdelsen till miljöstraff.

Det är lämpligt med tillsynsbesök vid något spridningstillfälle längs banvallarna och på driftplatserna. Det kan vara svårt eftersom banvallarna oftast bekämpas på natten. Inspektören kan även besöka några av de ytor som bekämpats, och en restriktionsyta för att se att kemiska växtskyddsmedel inte använts där.

Område större än 1 000 kvadratmeter

Den som avser att sprida växtskyddsmedel inom område som inte omfattas av krav på tillstånd och som har en sammanhängande spridningsarea över 1 000 kvadratmeter, måste lämna in en skriftlig anmälan till kommunens miljönämnd. Det gäller områden dit allmänheten har tillträde, till exempel strövområden som inte är parkmark eller skog. För jordbruksmark gäller andra regler, se sida 8.

Tillsynsvägledning

Anmälan ska innehålla en utredning om alternativa metoder.

Undantag

Förutom specialfallen som beskrivs nedan förekommer enstaka fall där denna vägledning inte kan följas helt. Det kan gälla bekämpning av skadedjur, växter eller insekter som riskerar vålla större skada för människors hälsa än användningen av kemiska bekämpningsmedel eller om särskilt värdefulla värden (ekonomiska, kulturella eller natur) riskeras. Sökanden ska skriftligen redovisa att alternativ till kemisk bekämpning är omöjlig av ekonomiska, praktiska eller tidsmässiga skäl.

Tillsynsvägledning

Gör inte generella undantag, det ska råda en restriktiv bedömning.

Jätteloka och andra invasiva arter

Tillstånd krävs för spridning av växtskyddsmedel mot invasiva arter, om den sker på tomtmark för flerfamiljshus, parker och privata trädgårdar där allmänheten får vistas, gårdar till förskolor och skolor, på lekplatser, inom vattenskyddsområde eller på idrottsplatser.

Anmälan räcker, vid spridning på övriga områden större än 1 000 kvm där allmänheten kan vistas, eller på banvall eller vägområden.

Invasiva arter innebär främmande arter som kan hota den biologiska mångfalden. Jätteloka är en främmande art som har etablerat sig i Sverige. Den tränger ut annan växtlighet genom sina höga, täta bestånd. Jättelokans växtsaft kan ge brännskador på människors hud i kombination med solljus. På Jordbruksverkets och Naturvårdsverkets websidor finns mer information om invasiva arter i Sverige. Det är Naturvårdsverket som avgör om en art ska räknas som invasiv i Sverige och om den då ska hanteras enligt de regelverk för invasiva arter som finns inom EU.

Tillsynsvägledning

Bestånd av jätteloka ska bekämpas effektivt men på ett ur miljösynpunkt bästa sätt, så att växten försvinner alternativt begränsas. I första hand ska växten bekämpas med icke-kemiska metoder. I de fall det rör sig om stora bestånd med årlig bekämpning av jätteloka bör den kommunala nämnden begära in en långsiktig plan för bekämpning.

Punktbehandling

Vid användning som har karaktär av punktbehandling och som har sådan begränsad omfattning att människors hälsa och miljön inte riskerar att skadas finns vissa undantag enligt 2 kap. 42 § i *förordning (2014:425) om bekämpningsmedel* samt 3 kap. 4 § i *Naturvårdsverkets föreskrift (NFS 2015:2) om spridning och viss övrig hantering av växtskyddsmedel*. Punktbehandling innebär behandling av blad, stam eller ett rotsystem i taget genom till exempel pensling/avstrykning. Risken för spill ska vara obetydlig. Detta innebär i regel att undantaget inte gäller vid behandling som utförs mot ett stort antal växter inom ett område vid ett tillfälle eller flera tidsmässigt näraliggande tillfällen.

Tillsynsvägledning

Tillståndsplikt för spridning av växtskyddsmedel på tomtmark för flerfamiljshus, på gårdar till skolor och förskolor och på allmänna lekplatser kan inte undantas. Fläckvis bekämpning med växtskyddsmedel runt trädplantor i en park eller enbart bekämpning på greener inom en golfbana är inte undantagna tillståndsplikt eller anmälningsplikt. Vid bekämpning mot svampangrepp på en gräsyta bör undantagen omfatta behandling av maximalt en kvadratmeter. Bekämpning av till exempel ett tiotal jättelokor som sker inom ett mindre område kan vara undantagen tillstånds- eller anmälningsplikt beroende på var de växer.

Jordbruksmark

Jordbruksmark är ett samlingsnamn för åkermark, ängsmark och naturbetesmark. Kemisk bekämpning på ängsmark och naturbetesmark är förbjuden.

På åkermark utanför vattenskyddsområde krävs varken tillstånd eller anmälan för kemisk bekämpning, där gäller andra regler. EU har antagit ett direktiv som säger att alla EU-länder ska övergå till användning av integrerat växtskydd (IPM). I stora drag innebär IPM att förebygga problemen, vilket medför ett mindre användning av växtskyddsmedel.

Tillsynsvägledning

Miljönämnden har kontinuerlig tillsyn enligt miljöbalken på jordbruken i kommunen. Tillsynen av jordbrukens hantering av växtskyddsmedel omfattar bland annat behörighet, sprutjournaler, funktionstest av lantbrukssprutor, förvaring av växtskyddsmedlen och påfyllning och rengöring av sprutor. Tillsynen ska leda till att läckaget av växtskyddsmedel från det konventionella jordbruket begränsas. Mer information om integrerat växtskydd finns på www.jordbruksverket.se.

Spridning som inte är yrkesmässig

Det finns växtskyddsmedel att köpa för hemträdgårdsbruk. Idag är de flesta av typen såpor, oljor och nyttoorganismer, som även ekologiska odlare får använda.

Tillsynsvägledning

Kommunens miljönämnd har en viktig roll när det gäller att informera om riskerna med bekämpningsmedel i miljön. Miljösamverkan f har tagit fram en broschyr som heter "Släpp in naturen". Broschyren kan lämnas ut både till privatpersoner och yrkesmässiga användare för att vägleda hur användningen av kemiska bekämpningsmedel i trädgården kan minska.

Krav på underrättelse

Skadedjursbekämpning

Biocidprodukter är en grupp bekämpningsmedel som används för att motverka skadliga organismer så som möss, råttor eller andra gnagare samt av leddjur⁶. Exempel på biocidprodukter är råttbekämpningsmedel, myrmedel, träskyddsmedel, desinfektionsmedel, myggmedel och båtbottnfärger.

Den som i sin yrkesroll vill sprida biocidprodukter för bekämpning på sådana platser dit allmänheten har tillträde, måste lämna en underrättelse till kommunens miljönämnd. Detta gäller såväl inomhus som utomhus. Underrättelsen ska ske i samband med spridningen eller omedelbart därefter.

En sådan underrättelse ska även lämnas vid användning av biocidprodukter mot insekter som har angripit trä (från och med sågverksstadiet). Förebyggande tryckimpregnering och doppling med träskyddsmedel regleras i stället i Naturvårdsverkets föreskrifter 2001:6 och 2001:7.

Användning av en biocidprodukt ska begränsas till det som är absolut nödvändigt till exempel genom att kombinera med andra metoder (fysikaliska, biologiska, kemiska eller annat). I första hand ska dock icke-kemiska metoder väljas, exempelvis nedkylning av getingbon.

Tillsynsvägledning

För områden eller fastigheter med återkommande skadedjursproblem ska fastighetsägaren eller nyttjanderättsinnehavaren ta fram en åtgärdsplan.

⁶t.ex. insekter, kvalster och kräftdjur

Exempel på myndigheter, föreskrifter och vägledning

Förordning (2014:425) om bekämpningsmedel

Naturvårdsverket: www.naturvardsverket.se

I föreskriften (NFS 2015:2) om spridning och viss övrig hantering av växtskyddsmedel och tillhörande vägledning beskrivs skyddsavstånd, dokumentationskrav, blandning/påfyllning/förvaring, tillstånds- och anmälningsplikt, information till allmänheten samt olyckor och föroreningar

I föreskriften (NFS 2015:3) om spridning av vissa biocidprodukter med tillhörande vägledning beskrivs bl.a. om underrättelse angående spridning på allmän plats, information till allmänheten

Föreskrifter (NFS 2001:6) om träskyddsbehandling genom tryck- eller vacuumimpregnering

Föreskrifter (NFS 2001:7) om träskyddsbehandling genom doppning mot mögel- och blånadsangrepp

Information om invasiva arter

Jordbruksverket www.jordbruksverket.se

Vägledning om granskning av sprutjournaler

Föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2016:23) om översyn, funktionstest och godkännande av utrustning för yrkesmässig spridning av växtskyddsmedel

Föreskrifter (SJVFS 2015:49) om dokumentationskrav för yrkesmässiga användare av växtskyddsmedel

Föreskrifter (SJVFS 2014:42) om integrerat växtskydd

Föreskrifter (SJVFS 2014:35) om behörighet att använda växtskyddsmedel berör bl.a. användningstillstånd för klass 1 och klass 2-produkter

Föreskrifter (SJVFS 1999:94) om skyldighet att föra anteckningar vid användning av bekämpningsmedel som är särskilt skadliga för pollinerande insekter

Information om invasiva arter

Kemikalieinspektionen www.kemi.se

Bekämpningsmedelsregistret

Folkhälsomyndigheten www.folkhalsomyndigheten.se

Arbetsmiljöverket www.av.se

Skogsstyrelsen www.skogsstyrelsen.se

Författare till denna skrift

Karin Hellström Jönköping, Linn Eriksson Nässjö, Cecilia Karmetun Vetlanda och Peppe Kättström Tranås